

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

3-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Y.Q.Qayumova, X.M.Komilova	
Turkiston Qum balig'i Gobio lepidolaemus (K.Kessler1872)ning morfometrik xususiyatlarining qiyosiy tahliliga oid	103
U.I.Obidjanov	
Biologiya o'qitish metodikasidan laboratoriya ishlarini takomillashtirishning ayrim masalalari.....	108
E.X.Najmiddinov, M.A.Muxammadiyev	
Baliqlarning gelmintoz kasalliklariga qarshi antigelmint preparatlarni qo'lash usullari	112
M.M.Mirzaxalilov	
Shahrixonsoyda tarqalgan Kushakevich yalangbalig'ining (Iskandaria kuschakewitschi) ba'zi morfobiologik ko'rsatkichlari	115
N.B.Ikramov	
Shimoliy Farg'ona kanali algoflora taksonlarining mavsumiy dinamikasi	119

GEOGRAFIYA

M.H.Otamirzayeva	
Daryo havzalari landshaftlarini tadqiq etishning zamonaviy metodlari	126
O.I.Abdug'aniev, D.B.Kosimov	
Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tizimining reprezentativligi va samaradorligini baholash usullari	133
M.R.Atabayeva	
O'zbekiston tabiiy geografiyasi kursida "Ichki suvlari va suv boyliklari" mavzusini interfaol o'rganishda klaster usulidan foydalanishning ahamiyati	139
O.I.Abdug'aniev, T.D.Komilova	
Tabiat xilma-xilligi: nazariy asoslari, yondashuvlar va o'rganish usullari	144
P.R.Qurbonov	
O'zbekistonda urbanizatsiya jarayonlari rivojlanishining asosiy bosqichlari	150

ILMIY AXBOROT

Q.B.Baratov	
Bo'lajak o'qituvchilarni uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayoniga tayyorlash tizimini takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslari	158
A.N.Qosimov	
O'quvchilarda sport vositasida milliy identiklikni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik mazmuni	166
J.V.Solijonov	
Bo'lajak pedagoglarda mantiqiy tafakkur rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari	172
A.Aloxunov	
Arxeologik tadqiqot usullari xususida	175
I.Aldashev	
O'quv jarayoniga media ta'limning integratsiyasi	182
I.R.Asqarov, G.A.Mo'minova	
Dalachoy tarkibidagi vitaminlar miqdorini aniqlash va ularning organizmga ta'siri	188
F.O'.Toshboltayev	
Bo'lajak informatika o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini pedagogik va axborot texnologiyalari integratsiyasi asosida rivojlantirish modeli	194
A.N.Meliboyev	
Inson oliy qadriyat tamoyili asosida jamiyatda kambag'allikni qisqartirish chora-tadbirlarining kelgusidagi vazifalari	199
I.A.Suvanov	
Global o'zgarishlar jarayonida AQShning mafkuraviy taraqqiyot yo'li va uning o'ziga xosligi	205
G.R.Mamadaliyeva	
Ingliz va o'zbek tillarida "foot/oyoq" kontseptining nominativ maydoni	211
M.O.Habibullaev	
Korrupsiyani vujudga keltiruvchi ijtimoiy omillari va unga qarshi kurashning mexanizmlari	219
F.T.Raximova, S.S.Usmanova	
Minimal matnlarning kognitiv tahlili	222

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI UZLUKSIZ MA'NAVIY TARBIYA JARAYONIGA TAYYORLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

НЕПРЕРЫВНОЕ ДУХОВНОЕ ВОСПИТАНИЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ К ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМУ ПРОЦЕССУ

CONTINUOUS SPIRITUAL EDUCATION OF FUTURE TEACHERS THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF IMPROVING THE SYSTEM OF PREPARATION FOR THE EDUCATIONAL PROCESS

Baratov Baxtiyorjon Qodirovich¹

¹Baratov Baxtiyorjon Qodirovich

– Farg'ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotasiya

Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarni uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayoniga tayyorlashning pedagogik-psixologik jihatlari faolligini oshirishda, tanlagan kasbiga nisbatan mas'uliyat hissini uyg'otishga, jamiyatdagi turli islohotlarni rivojlantirish to'g'risidagi fikr-mulohazalar bayon qilingan.

Аннотация

В данной статье представлены мнения о повышении активности педагогических и психологических аспектов подготовки будущих учителей к процессу непрерывного духовного образования, воспитанию чувства ответственности за избранную профессию, разработке различных реформ в обществе.

Abstract

In this article, opinions on increasing the activity of introducing educational standards based on a new approach to the training of future physical education teachers, on awakening a sense of responsibility for the chosen profession, on the development of various reforms in society are presented.

Kalit so'zlar: *ijtimoiy-iqtisodiy, mustaqil ta'lim, zamonaviy dunyoqarash, ijtimoiy zarurat, uzluksiz ta'lim, jismoniy tarbiya o'qituvchilari, innovatsion va raqamli, ta'lim standartlari, Ta'lim va tarbiya, ilmiy-metodik.*

Ключевые слова: *социально-экономическое, самостоятельное образование, современное мировоззрение, социальная необходимость, непрерывное образование, учителя физической культуры, инновационные и цифровые, образовательные стандарты, образование и обучение, научно-методические.*

Key words: *socio-economic, independent education, modern outlook, social necessity, continuous education, physical education teachers, innovative and digital, educational standards, Education and training, scientific-methodical.*

KIRISH

Oliy o'quv yurtlarida tahsil olayotgan bo'lajak mutaxassislarining hozirgi zamon talablari asosida puxta kasbiy tayyorgarlikka ega, o'z kasbining mohir ustasi bo'lib yetishishlariga asosiy e'tiborni qaratmoq zamonning muhim vazifasidir. Pedagoglar, tarbiyachilar qanchalik ma'lumotli, mahorat egasi bo'lsa, u kelajak avlodni ham shunchalik bilimdon, har tomonlama barkamol inson qilib tarbiyalay oladi. Bo'lg'usi pedagoglar ta'lim muassasada qanday moddiy-texnika bazasiga egaligani, unda qancha bola tarbiyalanishni, pedagogik jamoa qandayligini, u o'ziga xos qanday tarbiyaviy vazifalarni hal qilayotganini bilish zarurdir. Talabaga hisobotlar, jurnallar, bolaning shaxsiy varaqasi singari hujjatlar katta yordam ko'rsatishi mumkin. Bo'lg'usi pedagoglar o'z o'quvchilari haqida iloji boricha ko'proq axborot to'plashga harakat qiladi, pedagoglarning ishlarini ularning yordamida kuzatadi, shuningdek, pedagogika institutlari metodistlari yordamida g'oyaviy siyosiy, axloqiy aqliy, mehnat estetik va jismoniy tarbiya vazifalarini hisobga olgan holda kompleks yondashish pozitsiyasidan turib o'z faoliyatini rejalashtiradi.

Mamlakatimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar demokratik ta'lim tizimiga asoslangan bo'lib, unda olg'a surilayotgan g'oyalar quyidagilardan iborat:

1) Shaxsning ma'naviy madaniyat va ma'naviy tarbiyani hozirgi davrda insoniyat erishgan barcha yutuqlar asosida qurish lozim;

2) Ma'naviy tarbiyani shakllantirishda milliy va umuminsoniy qadriyatlar ustuvor bo'lishiga erishmoq lozim;

3) Ma'naviy tarbiyani shakllantirishda milliylikdan yiroq va unga zid unsurlardan voz kechmoq zarurdir.

O'zbekistonda yoshlar tarbiyasini zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar, fazilatlar asosida shakllantirishni talab etmoqda.

Tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarini kafolatli shakllantirishda oila, maktabgacha ta'lim, umumiy ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko'tarishni taqozo etadi.

Vatanga sadoqat, burch va mas'uliyat, tashabbuskorlik va boshqa fazilatlar yoshlar ongida nazariy tushunchalar sifatida qolib ketgani holda uning tabiatida amaliy odatlarga aylanmayapti. Buning oqibatida ularning ushbu fazilatlar haqidagi so'zlari bilan amallari orasida tafovut namoyon bo'lmoqda, bu esa har yili mustaqil hayotga kirib kelayotgan yigit-qizlarning hayotda o'z o'rinlarini topishlarida bir qator muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Ayrim o'quvchi-yoshlarda yuksak maqsadlarning shakllanmaganligi, o'zini o'zi o'qishga safarbar qilish, iroda, matonat, tirishqoqlik, harakat fazilatlarini yetarli rivojlanmaganligi ta'lim sifatiga ham zarar ko'rsatmoqda.

Ma'naviy tarbiya sohasida o'qituvchilarning faoliyatini metodik ta'minlovchi o'quv materiallari, shu jumladan, ma'naviy tarbiya sohasiga oid metodik qo'llanmalar, o'quvchilar uchun zarur darsliklar yetarli emas.

Shu munosabat bilan "Uzluksiz ma'naviy tarbiya" konsepsiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish orqali ma'naviy tarbiya tizimini yanada rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Konsepsiyaning maqsadi — yosh avlodda mustaqil va baxtli hayot uchun zarur ijtimoiy malaka hamda fazilatlarini yoshiga mos, bosqichma-bosqich shakllantirishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish, uni amalga ro'yobga chiqarish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish talab etiladi:

- ma'naviy-axloqiy tarbiyani baholashning ilmiy asoslangan indikatorlarini ishlab chiqish;
- tarbiyaning homiladorlik davridan boshlanib voyaga yetgunga qadar davom etadigan, tadrijiylik va uzluksizlik tamoyillariga asoslangan metodikasini ishlab chiqish va hayotga tatbiq etish;
- bola tarbiyasida milliy va zamonaviy pedagogikaning ilg'or yutuqlaridan samarali foydalanish;
- tarbiyalanuvchilar bilan birga tarbiyachilarning ham bilimi va malakasini muntazam oshirib borish;
- ma'naviy tarbiyani shakllantirishda oila, mahalla va ta'lim muassasalari, shuningdek, ommaviy axborot vositalari va boshqa ijtimoiy tuzilmalar o'rtasida samarali hamkorlik mexanizmini yo'lga qo'yish;
- ma'naviy tarbiyaning tadrijiy rivojlanish va uzluksizlik tamoyillariga asoslanishi.
- Uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayonini amalga oshirish tizimi:
- davlat ta'lim standartlariga muvofiq ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi davlat va nodavlat ta'lim muassasalari;
- ta'lim sohasida ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshiruvchi ilmiy-pedagogik muassasalar;
- davlat boshqaruvi organlari, jamoatchilik tashkilotlari, mahalla va oila institutlari orqali joriy etiladi.
- Milliy o'quv muassasasi negizida ta'lim tarbiya tizimini milliy lashtirish;
- Har bir jamiyat a'zosi xatti-harakati, xulq-atvorida umuminsoniy, milliy-ma'naviy qadriyatlarini tarkib toptirishda tayanch bo'lish;
- Shaxsni milliy, umumbashariy madaniyat manbalarining mohiyatini chuqur anglab yetishida dasturiy yo'llanma berish;
- Shaxsni madaniy qadriyatlar orqali jahon miqyosidagi ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy jarayonlarga intilishida to'g'ri yo'llanma berish.

Umuman olganda uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayonining bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda tutgan o'rnini quyidagilar orqali ifodalashimiz mumkin:

1. Uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayoni har bir millatning o'z ona tilida yaratilganligi tufayli ushbu tilning naqadar jozibali ekanligini namoyon etadi. Bu esa shaxsda o'z ona tiliga bepisand bo'lmaslik tuyg'usini rivojlantiradi.

2. Uzluksiz ma'naviy tarbiya har bir millatning o'zligini namoyon etadi. Chunki, ular bevosita shu millatning ruhiyati asosida shakllangandir.

3. Uzluksiz ma'naviy tarbiya har bir shaxsni o'z xalqi va vatani tarixini sevishtga, o'z ajdodlari bilan har lahzada faxrlanishga undaydi.

4. Uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayonida shakllangan har bir mutaxassis kelajakning mohir quruvchilari bo'lishga undaydi, ularni yot g'oyalari qamrab ololmaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tarbiyachi avvallambor pedagogdir. Pedagog deganda, odatda, ma'lum bir kasb va shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan ijtimoiy vazifa egasi tushuniladi. Bunda, real hayot sharoitida faoliyat chegarasini belgilash ancha mushkuldir. Ushbu kasb ichki murakkab tuzilishga ega bo'lib, turli ta'sir vositalari ideal xususiyatli jihatlarni o'zida mujassamlashtirgandir. Oddiy kishilar nazarida bu qandaydir bir tarqoq obraz sifatida, masalan «sevimli o'qituvchi» kabi g'alati tuyuladi. Shu bilan birga «kasb obrazi» sifatida mujassamlashtirgan holda ham uchrashi mumkin. Bu ilmiy, adabiy va folklor asosida shakllangan bo'ladi. Shu sababli bunda «kasb» atmasini aniq belgilash kerak bo'ladi.

Kasb – inson mehnat faoliyatining ma'lum tajriba, tayyorgarlik talab etadigan biror turi, sohasi; hunar.[1]

Kasb tushunchasining to'rtta ta'rifini ajratib ko'rsatimsh mumkin bo'ladi:

1. Inson kuch-quvvatini sarflaydigan soha va mehnat sub'yekti sifatida kishi o'z vazifasini bajaradigan soha.

2. Muayyan mehnat vazifalarini bajaradigan kishilar jamoasi.

3. Maxsus tayyorlanganlik (bilim, ko'nikma, malaka, kavalifikasiya) darajasi bo'lib, uning yordamida inson muayyan turdagi mehnat vazifasini imkoniyatiga ega bo'ladi.

4. Faoliyat, kasb egasining professional darajada o'z vazifasini bajarish

Kasb bu bajarilishi zarur bo'lgan va bevosita hayot bilan bog'liq bo'lgan faoliyat turidir. U o'zining maqsadi, me'yorlari, vositalari, mahsuliga ega bo'lib, o'sha jamiyatdagi ijtimoiy ahamiyati va texnologiyasi bilan bog'liq ravishda amalda bo'ladi hamda unga xizmat qiladi. Kasbni ixtisoslik hujjatlarida belgilangan faoliyat predmeti bilan bog'liq bo'lgan mutaxassislik tushunchasi bilan chalkashtirmaslik kerak. Chunki mutaxassislik tor yoki keng bo'lishi mumkin. Nima bo'lganda ham u qandaydir bilimlar doirasi bilan bog'liq holda bir butun bo'ladi. Masalan, pedagoglik kasb bo'lib, unda filolog shu kasb ichidagi mutaxassislik sifatida bir bo'lak hisoblanadi. Bir kasb ichida bir nechta mutaxassisliklar bo'lishi mumkin. «Kasb» atamasi bilan bir qatorda ko'pgina bahslarga sabab bo'ladigan «kasbiy mahorat» tushunchasi ham uchraydi. Ushbu tushunchani shaxsni shakllantirish konsepsiyasidan kelib chiqqan holda izohlash mumkin bo'ladi. [2:49]

Kasbiy mahorat – bu insonda yangi sharoitlarda ma'lum bir sohaga oid murakkab vazifalarni hal etish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallashdagi uzoq faoliyat davomida kechadigan shaxsiy psixologik taraqqiyot o'zgarishlarining mahsulidir.

Kasbiy mahorat shakllanishi uchta yo'nalishda boradi:

1) butun faoliyat tizimi, vazifalari va pog'onali tuzilishdagi o'zgarishlar yo'nalishi. Zarur mehnat ko'nikmalariga ega bo'lish jarayonida kasbiy malakalarning pog'onama- pog'ona o'sishi, ixtisoslik faoliyati usullari rivojlanishi ro'y beradiki, unda shaxs shu sohaga oid faqat o'ziga xos bo'lgan «o'z uslubini» yaratadi;

2) shu soha egasining shaxsi o'zgaradi, ya'ni tashqi ko'rinishda (nutq ohangi, muomala, hissiyotlar o'zgarishlari), ichida (diqqat, xotira, tafakkur o'zgarishlari) kasbiy dunyoqarash o'zgarishlari ro'y beradiki, unda kasbiy mahorat munosabati shakllanadi;

3) o'z mehnat faoliyatiga nisbatan munosabat o'zgaradi va turli sohalarda namoyon bo'ladi:

- kognitiv sohada – obyekt bo'yicha ma'lumotga ega bo'lish va uning ahamiyatini anglash darajasi;

- hissiy sohada – tarbiya obyektiga nisbatan qiziqish, qiyinchiliklarga qaramasdan u bilan o'zaro hamkorlikka intilish va undan qoniqish;

- amaliy sohada – tarbiya obyektiga ta'sir etishda o'zining real imkoniyatlarini anglash natijasida tarbiyalanuvchiga ta'sir etish uning bilan hamkorlikka aylanadiki, bu kasbiy madaniyatning shakllanganligidan dalolat beradi.

Kasbiy mahoratning buzilish oddiy yuzaki bilimlardan tortib to juda qattiq qaysarlikkacha bo'lgan ko'pqirrali turli vaziyatlarda keng namoyon bo'ladi. Agar inson yangiliklar va ular bilan bog'liq o'zgarishlarni qabul qilmasa undaga ko'nikmalar rivojlanishdan to'xtab, buzilishi boshlaydi. Bu inson kasbiy taraqqiyotida uni ogohlantirishda muhim o'rin egallagan bo'lib, barcha kasb sohalariga xosdir. Shu bilan birga kasb egalariga bog'liq bo'lgan boshqa omillar ham mavjuddir.[4]

Har bir omil kasb ustasida turlicha ifodalangan bo'lishi mumkin. Mehnat faoliyati davomida shaxsning o'ziga xos jihatlari uyg'unlashuvi uning soha yo'nalishini belgilaydi. Masalan, «pedagog tarbiyachi» yoki «pedagog uslubshunos» va hakazo.

Bugungi kunda iqtisodiy va siyosiy sohalaridagi barcha islohotlarning asosiy maqsadi yurtimizda yashayotgan barcha fuqarolar uchun munosib hayot sharoitlarini tashkil qilishdan iboratdir. Shu jihatdan ham ma'naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonni tarbiyalash, ta'lim va maorifni yuksaltirish, milliy g'oyani o'zida mujassam etgan yangi avlodni voyaga yetkazish davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Respublikamiz hukumati xalq ta'limi sohasida o'rtaga qo'yayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning xilma-xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan. Darhaqiqat, xalqimizning kelajagi, mustaqil O'zbekistonning istiqboli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasiga tayyorgarligi, fidoiyligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishida bo'lgan munosabatiga bog'liq. [6] Kelajak avlod haqida qayg'urish, sog'lom, barkamol naslni tarbiyalab yetishtirishga intilish bizning milliy xususiyatimizdir. Shu bois mamlakatimizning istiqbol yo'lidagi birinchi qadamlaridanoq buyuk madaniyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta'lim tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, zamon talablari bilan uyg'unlashtirishga katta ahamiyat berib kelinmoqda. O'qituvchilar malakasini oshirish va qayta tayyorlash ishlarini amalga oshirilishi pedagogik mahoratni takomillashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Zamonaviy o'qituvchiga birgina umumiy madaniyatning o'zi kifoya qilmaydi. Shuningdek, maxsus bilimlar va malakalar asosida bolalarini kuzatish, ularning o'sishidagi muhim narsalarni jamiyatda vujudga kelgan asosiy ijtimoiy g'oyalar bilan taqqoslash, ta'lim-tarbiya jarayonini rivojlantirish yo'llari va usullarini aniqlash, turli vositalar bilan tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish, tahlil qilish, pedagogik izlanishlar va yutuqlarni ilmiy jihatdan bir tizimga solish maqsadga muvofiqdir. Albatta, bunda o'qituvchi talabchan, yaxshi mehribon, sabrli, bosiq va o'z kasbiga nisbatan e'tiqodli bo'lishi lozim. Bolani butun qalbi bilan sevadigan o'qituvchi ko'proq tabassum qiladi, kamroq qovoq soladi. Bolalarga bilim berish bilan birgalikda ayni vaqtda ularga o'z xarakterini o'tkaza oladi, ularga odamiylik namunasi bo'lib ko'rinadi.[7]

O'qituvchining kasbga oid mahoratini shakllantirishda pedagogik- psixologik nazariyalarning ahamiyati kattadir, chunki ma'naviyatimizning shakllanishida o'z o'rniga ega bo'lgan ulug' insonlar faoliyati to'g'risida, ularga qo'yilayotgan talablar haqida zamonaviy pedagogik texnologiyalar to'g'risida nazariyalar kasbiy mahoratni shakllantirishning asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi. Pedagogik tajribalarni takomillashtirishda ilmiy pedagogik ma'lumotlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Chunki, hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyoti o'qituvchining ijodkor bo'lishini fanning muhim muammolari yuzasidan erkin fikr yurita olishi, fan yutuqlarini o'quvchilarga yetkaza olishi va nihoyat o'quvchilarni ham ijodiy fikrlash, tadqiqotchilik ishlarini o'rgata olishini talab qiladi. Shuning uchun o'qituvchi avvalo, tadqiqotchilik ishlarini olib borishi va bu sohada malakalarni egallashi zarur. O'qituvchi ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishi davomida, tajribalarni to'playdi, tahlil qiladi, ular asosida xulosalar chiqaradi. U shu xulosalardan o'zining amaliy faoliyatida foydalanish jarayonida hozirgi zamon o'qituvchi uchun zarur bo'lgan juda muhim bilimlarni egallaydi. Kasbiy mahoratni takomillashtirishda shaxsiy pedagogik izlanishning ahamiyati kattadir. O'qituvchi ishidagi muvaffaqiyatni kunlik faoliyatida kattalar va bolalar, ayrim guruh va yakka shaxslar bilan aloqaga kirisha olish qobiliyatini ta'minlaydi. Aloqalar faoliyatida duch keladigan turli xil voqealarga pedagogik qoidalar nuqtayi nazaridan emas, balki sharoitni hisobga olgan holda ijobiy hal etish talab etiladi. Keng ilmiy saviyaga ega bo'lish, intellektual qiziqish, yangilikni his qila bilish, kasbiy mahoratni oshirishga intilish o'qituvchiga xos xususiyatlardan hisoblanadi. Ta'lim sifati davlat ta'lim standartlariga muvofiq bo'lishi uchun amaliy va nazariy mashg'ulotlar o'tkaziladi. Bu sohada ilmiy

tadqiqot ishlari amalga oshiriladi. Shaxsiy izlanishlar va ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish o'qituvchining kasbiy mahoratini takomillashtirishning muhim omili bo'lib hisoblanadi. Mustaqil O'zbekiston davlatining kasb-hunar ta'limi kollejlari ishlaydigan o'qituvchi vatanparvarlik burchini to'g'ri anglagan holda ixtisosga doir bilimlarni chuqur bilishlari lozimdir. Shuningdek, nazariy, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, dunyoviy, diniy ilmlardan ham xabardor, ma'naviy barkamol bo'lmog'i lozim. Xalqimizning kelajagi mustaqil O'zbekistonnig istiqboli ko'p jihatdan o'qituvchiga uning saviyasiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq. O'qituvchi shaxsining kasb sohasidagi xususiyatlari bu - o'z kasbiga muhabbatli bo'lish, pedagogik nazokat, pedagogik tasavvur, tashkilotchilik qobiliyati, haqqoniylik, dilkashlik, talabchanlik, qat'iylik va maqsadga intilish, vazminlik, o'zini tuta bilish, kasbiy layoqatlik va boshqalar. Samarali pedagogik ta'sir ko'rsatishni to'g'ri tashkil etish bolalar bilan muomala qilishda, samimiy munosabatda bo'lishga yordam beradi. Amaliy pedagogik faoliyatda ilmiy g'oyalar va pedagogik tarbiyani qo'llash, o'qituvchi mehnatiga ko'p jihatdan bog'liq. Lekin bu mehnat natijalari darhol ko'rinmaydi. Uning mahsulini ko'rish uchun yillab mehnat qilish kerak. O'qituvchi faoliyatini o'rganish shuni ko'rsatadiki, bu faoliyat o'zining sifat ko'rsatkichlari bo'yicha ham turlicha bo'ladi. Haqiqiy fidoiy o'qituvchilar o'z faoliyatida eng yaxshi natijalarga erishadilar. Tajribali novator o'qituvchilar bolalarga samarali ta'lim tarbiya berish bilan bir qatorda pedagogika fanidan yangi yo'l ham ochmoqdalar.

NATIJALAR

Kasbiy mehnatni amalga oshirish jarayonida quyidagi xususiyatlarni o'z faoliyatida amalga oshirishlari zarur.

1. O'qituvchining siyosiy qarashlari va e'tiqodining aniqligi hamda barqarorligi, o'quvchilar oldida chinakam obro' e'tibor qozonishi.

2. Mamlakatning butun ijtimoiy hayotida faol ishtirok etish va egallagan tajribalarni ta'lim muassasalariga olib kirish, bu faoliyatga o'z o'quvchilarini jalb qilish, ularni ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishini ta'minlash.

3. Har bir o'quvchi shaxsiga katta qiziqish bilan qarash va barcha jamoa ishlarini tashkil etish.

4. O'qituvchilar o'z ishlariga bugungi kun talabi bilan emas, balki kelajakni o'ylab ish yuritish.

5. Bolalarga bo'lgan munosabatlari, ularning taqdiri haqida g'amxo'rlik qilish, o'z tarbiyalanuvchilarining kelajagi bilan qiziqish.

6. O'quvchi shaxsiga har tomonlama ta'sir ko'rsatish.

7. Ilg'or pedagogik tajribani hamda ta'lim va tarbiya nazariyasini chuqur o'rganish, hamma yangiliklarni tushunib olish, ularni o'z tajribalari bilan solishtirib qo'rish, ba'zilarini o'z ishida tatbiq qilish. [9]

O'qituvchining ijodkorligi o'quvchining ijodkorligini uyg'otadi. Ular o'z o'quvchilarini vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash bilan birga ularning qalbida olijanob fazilatlarini qaror toptiradilar. Shunday ekan, o'qituvchilarning kasbiy mahoratida shaxsiy faoliyat tizimini ishlab chiqish muhimdir. Hayot kashfiyotlar olami. Tajriba, uslub, fikrlar rang-barang. U samarali mehnat natijasida isbot va dalillar orqali o'quvchilar qalbiga ko'chadi. Ularning tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar muallimning faxri, kelajagidir. Shu bois ularning niyati o'quvchilarni mustaqil yurt quruvchilari, muhandislari, ilmu ma'rifat fidoylari safida ko'rishdir. O'qituvchining eng birinchi maqsadi, o'quvchisini tezroq savodli qilishdan iboratdir. Lekin uni amalga oshirish juda ham mashaqqatdir. Bir o'qituvchining o'z faoliyat tizimini ishlab chiqishi va unga qat'iy amal qilishi, uning ta'lim sohasidagi muvaffaqiyatlarining muhim omillaridan biridir. O'qituvchi bir xil metodlarda dars o'tish bilan cheklanib qolmasligi lozim. Aksincha, u o'qitish metodlarini takomillashtirish ustida tinimsiz ishlashi zarur. O'qituvchining o'quvchilar bilan muomalasi tarbiya natijalariga katta ta'sir ko'rsatadi. Bolaga muhabbat hech qachon javobsiz qolmaydi.[10:79]

Odob alohida bir shaxsning muayyan bir xislatini ifodalovchi axloqiy kategoriyadir. Odob alohida shaxs, el, elat, xalq, ulusga taalluqli bo'lgan ijobiy ahloqiy sifatlar majmuidir. Inson-tabiatning eng buyuk ne'mati. Unga aql- idrok, ong, farosat kabi buyuk fazilatlar ato etilganki, inson bu fazilatlariga sayqal berib, rivojlantirib, olamni, insoniyatni kamolotga yetaklab boradi.

Odamning inson sifatida shakllanishi kamolot darajasi odob, axloq, madaniyat, ma'naviyat elementlarining unda qanchalik mujassamlashgani bilan belgilanadi.

Odob bu har bir insonning jamoa bilan bo'lgan muloqotiga hamda yurish- turishida o'zini tuta bilishini ko'rsatadi. Axloq jamiyatda qabul qilingan, jamoatchilik fikri bilan ma'qullangan hulq odob normalari majmui. Madaniyat-jamiyatning va unda yashovchi fuqarolarning faoliyati jarayonida to'plangan barcha ijobiy, aqliy yutuqlar majmuasi. Ma'naviyat-inson ongini aks ettiruvchi barcha ijobiy, intellektual fazilatlar majmuasidir.

Aqliy kamolotga erishish irodaviy xatti-harakatlar, uzluksiz faollik, fidoiylik, bilimga chanqoqlik kabilarning bosqichma-bosqich, asta-sekinlik bilan amalga oshadigan jarayondir.

Mustaqil fikrlash bu fahmlash, anglash, fikr yuritishdan boshlanadi. Anglash biror-bir g'oyani tub mazmuniga tushunib yetish. Mushohada - shu g'oyani mantiqan talqin qilish.

Tafakkur – inson ongidagi mavjud ilmiy va hayotiy bilimlar majmualaridan keragini saralab olish va amaliyotda qo'llash.

Yuqorida sanab o'tilgan yo'nalishlar asosida talaba yoshlarning xulq madaniyatini shakllantirish muhimdir. Chunki, talaba ana shu ma'naviy muhitda o'z faoliyatini amalga oshiradi, o'zligini anglaydi. Ma'naviy bilimi bilan muloqotga kirishadi. Shuning uchun talaba yoshlarning xulq madaniyatini shakllantirish samaradorligini ta'minlash ma'naviy muhitga bog'liqdir

MUHOKAMA

Talaba yoshlarning xulq madaniyati, ma'naviy harakatlarining samarasi o'qituvchi (rahbar) va talabaning o'z faoliyatlariga bo'lgan munosabatlari bilan belgilanadi. Shuning uchun ham o'qituvchi yoki rahbar ma'naviy merosning tarixiy taraqqiyot bosqichlarini o'rganishi, amaliy faoliyatda ularga tayanishi shaxsning xulq madaniyatini shakllantirishda beqiyosdir. Bunday yondashuv ta'lim-tarbiya jarayonining ishtirokchilaridan o'qituvchi-talabalardan ijodkorlikni talab qiladi. Ijodkor o'qituvchi (rahbar) talaba yoshlarning xulq madaniyatini shakllantirishda ma'naviy qadriyatlarining imkoniyatlaridan keng va samarali foydalanadi. Talaba yoshlarning xulq madaniyatini shakllantirish muvaffaqiyati o'qituvchi va talabaning ijodkorligiga bog'liq. Bu omilni xarakterlovchi shartlar mavjud bo'lib, ular: o'qituvchining umumpedagogika va maxsus ixtisoslik bo'yicha chuqur bilim, kasb mahorati, talabalar bilan do'stona muloqot madaniyati, ma'naviyat-madaniyat darajasi, ta'lim-tarbiyaning samarali shakl va usullari tanlay bilishi, natijasini oldindan aniq, tasavvur va pedagog kashfiyotlarga asoslanib yo'llay olishi, qiziqish doirasi kengligi, oliy o'quv yurti jamoasidagi muhitni ma'naviy merosni o'rganish kabilardan iborat. O'qituvchida mana shu omillarga e'tibor kuchli bo'lsa, unda ijodkorlik oshadi. Bu omillar unga talaba yoshlarning xulq madaniyatini shakllantirishda juda asqotadi. O'qituvchi ijodkorligi natijasida talaba yoshlar ajdodlar tarixi, adabiyoti, san'ati, an'analari, va urf-odatlar haqida chuqur bilim oladi. Talabalarning ma'naviy merosga bo'lgan qiziqishi oshadi. Dars jarayonida samimiy, sog'lom ma'naviy muhit yaratiladi, Ma'naviy meros manbaalaridan samarali foydalanish natijasida talabalarning xulq madaniyati kamol topadi. Talaba yoshlarning xulq madaniyatni shakllantirish, birinchidan, dars jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishiga, ikkinchidan ta'lim mazmuniga va o'qituvchi-talaba hamkorlik faoliyatiga bog'liq. Hamkorlikdagi faoliyat ijodkorlikni, mas'uliyatni, faollikni talab qiladi. Bunda: har bir darsdan o'qituvchi maqsadni aniq ko'ra bilishi, amalga oshiriladigan vazifalarni to'g'ri belgilab olishi lozim; dars jarayonidagi bilimlar mazmunining ilmiyligi, izchilligi va tarbiyaviy xarakteri, qiziqarliligi talabalarda ta'lim va tarbiyaviy tomondan o'rganiladigan bilimga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi. Ularning bilimni kengaytirish yuksak xulqli bo'lish kabi ko'nikma va malakalarini shakllantiradi. Albatta, bunda dars shakllarini tanlashda mavzuning mohiyatiga alohida e'tibor beriladi. Masalan, kasb-hunar kollejlarda adabiyot darsi an'anaviy dars yoki munozara tarzida uyushtirilsa, metodika darsi seminar, yoki munozara tarzida, chet tili darslari o'yin yoki savol javoblar, suhbat darslari tarzida uyushtirilishi mumkin. Barcha shakldagi dars jarayonlarida talabalar xulq madaniyatini shakllantirish samaradorligini oshirish uchun savol-javob qilish, munozarali vaziyat paydo qilish, mustaqil ishlash, turli o'yinlardan foydalanish kabi usullardan foydalanish muhimdir. Talabalarning ma'naviy sifatlarini shakllantirishda ularga o'tmish, adabiyot, tarix, milliy urf-odatlar, an'analari haqida bilim berish o'qituvchidan doimo faollik bilan munosabatda bo'lishni talab qiladi. Talabaning ma'naviy ehtiyojini qondirish, qiziqishini o'stirish mustaqil ishlar, har xil ijodiy ishlar (insho, referat va boshqa) orqali amalga oshiriladi. Mustaqil ishlar o'qituvchi va talaba faoliyatining uzviy bog'langan tomonlaridir. Mustaqil va ijodiy ishlarda talaba o'z ustida mehnat qiladi, ijodiy izlanadi, o'z nuqtayi nazari, qarashlarini shakllantirish bilan birga dunyoqarashi

va ma'naviy saviyasini namoyon etadi. Mustaqil ishlash ko'proq darslik ustida ishlash, manbalarning mazmunini tahlil etish, ma'ruza, referat, konspekt tayyorlash, ijodiy insho yozish (chet tilida ham) kartochkalarga yozma javob berish, turli jadvallar, diagrammalar sxemalar tuzishni taqozo etadi. Bularning bari izlanuvchanlikni talab qiladi. Mustaqil ishlar, seminarlarni tashkil etishda 4 xil manbalarga asoslanadi. 1. Darslik materiallariga. 2. Ma'naviy meros, hisoblangan xalq og'zaki ijodi diniy manbalar, mumtoz adabiyot va boshqalar. 3. Ommaviy axborot vositalari materiallariga (jurnal, gazetalar, radio, eshittirishlar, oynai jahon ko'rsatuvlari); 4. Hayotiy misollarga (oilaviy-maishiy an'analar, urf-odatlar, rasm- rusumlar, ma'naviy qadriyatlar va h. k) . Og'zaki mustaqil ish turlari va o'rganilayotgan mavzuning mohiyatini talabalar amaliy faoliyatida mustahkamlashtirishga yo'naltirilgan ba'zi bir yozma shakldagi mustaqil ishlar (insho, savollarga yozma javob topish, jadval, diagramma, kartochkalarni to'ldirish) dan aralash dars shaklida keng foydalanish yaxshi natija beradi. Chet-tili, adabiyot darslarida, o'yin holatlaridan foydalanish samarali foyda beradi. Masalan, adabiyot darslarida "Allomalar mehmonimiz", "Temuriy ijodkorlar", "Bugungi davr - allomalar ko'zi bilan" kabi munozaralar, bahslarni tashkil etish mumkin. Metodika darslarida esa "Sharq allomalarining tarbiya haqidagi fikrlari va ularning ma'naviy merosi haqida talabalar o'zaro fikr almashishlarni tashkil etish juda foydali. Dars jarayonida pedagog ma'naviy meros manbalaridan ustalik bilan foydalanishi, ularning ta'lim va tarbiyaviy ta'sirini hisobga olishi, darsni qanday tarzda tashkil etilishidan qat'iy nazar (o'yin darsi, munozara darsi, sinov darsi va h.k.), uni uyushtirishda faol, ijodkor, qat'iy bo'lishi, ma'naviy merosni yaxshi bilishi va uni amaliyotga tatbiq qila olishi zarur. Talabalar o'zaki mustaqil tayyorgarligi asosida noan'anaviy dars shakllarini uyushtirish ham xulq, madaniyatini shakllantirishning samarali usullaridan hisoblanadi. Bunda turli mavzulardagi bahs-munozara darslarini o'tkazish mumkin. Bunday darslarga tayyorgarlik ko'rish jarayonida talaba keng hajmdagi ma'naviy manbalarga, badiiy asarlar, xalq og'zaki ijodi namunalarga, pandnomalar, diniy manbalar, Sharq allomalari hayotiga bag'ishlangan ilmiy, ommabop, avtobiografik asarlar, matbuot va ommaviy axborot materiallariga murojaat qiladi. Natijada muammoli savollarga javob topadi, ajdodlar ma'naviy merosi bilan tanishishga muayassar bo'ladi.

Bunday darslar yetarli tayyorgarlik, maxorat va keng ko'lamlil bilim, tajriba, mustaqillikka asoslangan holda tashkil etilsa, talabalar hulk madaniyatini shakllantiruvchi quyidagi ijobiy natijalarni beradi: dars davomida talabalar erkinligi, mustaqilligi, faolligiga erishiladi; talabalar jamoa fikriga tayanishga, uni hurmat qilishga o'rganadilar, bu bilan ularda o'zaro hurmat, muloqot madaniyati tarbiyalana boradi; talabalar o'z fikr - mulohazalarini, qarashlarini himoya qilish, ularni boshqalarga yetkazish mahoratini egallaydilar; talabalarda u yoki bu adibning qarashlarini, xalq pedagogikasi, hayot tajribasi asosida ko'tarib chiqilgan muammolar mohiyatini davr bilan atrof muhit talabi imkoniyati asoslarni haqqoniy baholash malakasi shakllanadi; talabalar o'zbek xalqining ma'naviy turmush tarzi haqidagi bilim darajasi ortadi, axloqiy - ma'naviy sifatlari shakllanadi; har bir talabada o'z-o'ziga talabchanlik, o'z-o'zini nazorat qilish hissi ortadi, o'z ustida ishlashga, o'zini anglashga e'tibor kuchayadi. Bunday muvaffaqiyatli natija sinov darslari, yakuniy darslarda namoyon bo'ladi.

XULOSA

Talaba xulq madaniyatini asosiy mezonlari: insonparvarlik, mehnatsevarlik, milliy g'urur, vatanparvarlik, mehr-muhabbat, imon, ijodkorlik, faollik, tashabuskorlik, o'z-o'zini nazorat qilish va o'z-o'zini baholashpi talab etadi. Bu talab talabalar vatan, ota-ona, do'stlari, jamoa oldidagi burchi vazifalariga, ta'lim-tarbiya jarayonida namoyon bo'ladigan faollik, ijodkorlik xususiyatlariga munosabati orqali amalga oshiriladi. O'z bilim, xatti-harakati, atrof-muhitga munosabatini nazorat qilish, o'z-o'zini baholashni tashkil etish talabalar yozma ijodiy faoliyati orqali samarali namoyon bo'ladi. Ta'limning samarali shakllari an'anaviy va noan'anaviy dars turlari vositalari va usullaridan jumladan, ta'lim jarayonida talabalar turli ijodiy yozma ishlari: insho, referat, konspekt, ma'ruza kabi turlaridan keng foydalanish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq.-T.: O'qituvchi, 1992. -B. 58.
2. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq.-T.: O'qituvchi, 1992. -B. 35.
3. Maxmudov T. Avesto haqida.T.: Sharq, 2000: -B. 117.
4. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. -T.: O'qituvchi, 2004. -B. 8.

5. Maxmudov T. Avesto haqida. T.: Sharq, 2000: -B. 14
6. Musurmonova O. O'quvchilarni ma'naviy madaniyatini shakllantirish. – T.: Fan, 1998. – B. 56
7. Musurmonova O. O'quvchilarni ma'naviy madaniyatini shakllantirish. – T.: Fan, 1998. – B. 26
8. Mahkamov U. Axloq odob saboqlari. – T.: Fan, 1998.-B. 15
9. Mavlonova R. va b.q. Pedagogika. Darslik. -T.:O'qituvchi, 2001.-B. 26
10. Shodiev N. Tabiiy fanlarning ilk manbai ('Avesto' yozma yodgorligi asosida) // -Ziyokorl jurnali, 2001, 9-son. –B. 38-41.
11. Сластенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовке. -М.: Просвещение, 1976.-159 с.
12. Васильев Ю.К. Политехническая подготовка ученика средней школы. – М.: Педагогика, 1978. – 175с.
13. Беспалько В.П., Татур Ю.Г. Системно-методическое обеспечение учебновоспитательного процесса подготовки специалистов. – М.: Высшая школа, 1989. – 144с
14. Yusupov E. Qadriyatlar va ularning jamiyat hayotidagi o'rni.-T.:Universitet, 1996.
15. Нишоналиев У.Н. Формирование личности учителя трудового обучения: проблемы и перспективы. -Т.: Фан, 1990.-86 с.
16. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy metodik asoslari. 13.00.08-Hunar ta'limi nazariyasi va uslubiyati. Pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertasiya. -Toshkent, 2007.-315 b.